

HARCERSKI INFORMATOR HISTORYCZNY

Rok IV: 1985 kwiecień-czerwiec Nr 2 (12)

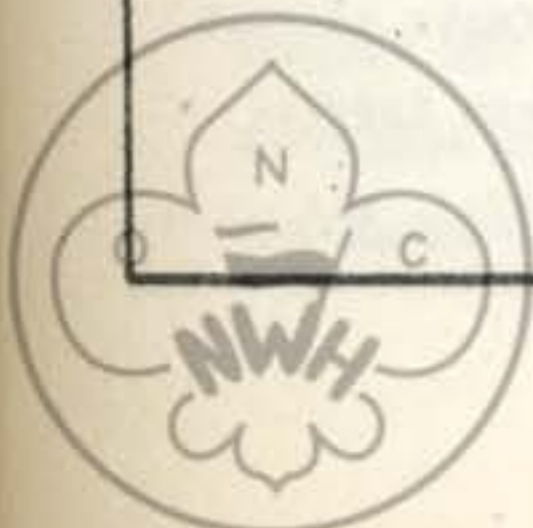
Od redaktora

Przedstawiamy Czytelnikom HIH - materiał-relację, która ukazuje nieznaną fragment dziejów harcerstwa w czasie ostatniej wojny światowej. Materiał ten stanowi część przygotowanego obszernego opracowania poświęconego działalności Kręgu Instruktorskiego im. Andrzeja Małkowskiego działającego w latach 1938-1944. Opracowanie to dotyczy głównie okresu konspiracji.

Relacja jednego z głównych wydawców konspiracyjnej "zielonej prasy" Zbigniewa Brydaka ps. "Magik" stanowi starannie przygotowany i długo weryfikowany dokument ukazujący całokształt konspiracyjnej działalności wydawniczej Kręgu A.M.

W istniejącej literaturze poświęconej konspiracyjnym wydawnictwom "zielona prasa" znalazła należne sobie miejsce jednak brak bazy źródłowej spowodował, iż w opisy bibliograficzne wkradło się wiele błędów i nieścisłości. Z tego powodu uznaliśmy za konieczne upowszechnienie zebranego już materiału.

Zerówno Autor jak i redakcja mają świadomość niedoskonałości tego opracowania i dlatego proszą uczestników tamtych wydarzeń o uwagi i materiały, które pozwolą nadać pracy ostateczny kształt.

archiwum

KONSPIRACYJNA DZIAŁALNOŚĆ WYDAWNICZA
KRĘGU INSTRUKTORSKIEGO IM. A. MAŁKOWSKIEGO
W LATACH 1940 - 1944

I. Działalność wydawnicza

1. Pierwsze inicjatywy

RADA KRĘGU A.M. podjęła działalność wydawniczą po drugiej konspiracyjnej wojennej naradzie w lutym 1940 roku.

Początkowo była ona prowadzona i koncipowana osobiście przez wodza "Kręgu" phm Lecha Buszczyńskiego /"Kormoran"/.

Na wiosennej naradzie utworzono pierwszy zespół wydawniczy w składzie:

- przewodnictwo i nadzór - phm Lech Buszczyński /"Kormoran"/
- organizacja redakcji - phm Zbigniew Brydak /"Magik"/
- sekretarz redakcji - phm Henryk Góralski /"Sobek Wywrót"/

Organizację drużyny techniki wydawniczej powierzono kandydatowi na instruktora ów. /potem HO/ Jerzemu Niedzielskiemu /"Prus"/, który w pierwszym etapie stworzył "sekcję techniki"

z udziałem Wojciecha Kreduszyńskiego /z 30 WDH - "Kredka"/ i Wacława Rygańskiego /z 30 WDH - "Wacus", "Ryga"/.

Sekcja ta w stosunkowo szybkim czasie została wzmocniona i przekształciła się w drużynę techniki wydawniczej Kręgu, dowodzoną cały czas przez Jerzego Niedzielskiego /"Prusa"/.

Drużyna ta została w 1942/43 roku zasilona "zastępem techniki"

- pochodzącym z 99 WDH - który przejął w końcowej fazie zadania wydawnicze i organizował technikę dla "Zew-u" i Kręgu Korybutowiczów. Składu tego zastępu nie znamy /konspiracja/, ale znajdującego się w prywatnych archiwach wydawnictwa Kręgu.

2. "KoncERN wydawniczy" zielonej prasy harcerskiej

Pod koniec 1941 roku komórkę wydawniczą powierzono na stałe phm Zbigniewowi Brydakowi /"Magik" lub "Krasoludek"/, który zaprogramował cały koncERN wydawniczy zielonej prasy i był przez dłuższy okres motorem napędowym tej akcji.

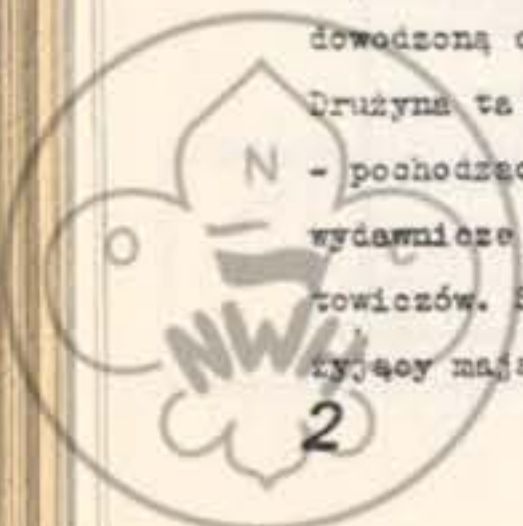
Zaprogramowano i utworzono 6 zespołów redakcyjnych:

1. "Myśl Harcerska" - redagował i pilotował Zbigniew Brydak
2. "Skoła Wodzów" - kierował i redagował Henryk Góralski /"Sobek Wywrót"/
3. "Krag" - redagował phm Lech Buszczyński /"Kormoran"/ przy pomocy phm Jerzego Petrykowskiego /"Smuga"/
4. "Powiślak" - redagował phm Zbigniew Kamiński /"Złoty Smok"/
5. "Zew" - redagował Lech Nuszczyński, Jerzy Petrykowski, Henryk Góralski, Tadeusz Bogucki.
6. "Instrukcje wojskowe" - redagował i adaptował z różnych wydawnictw zespół pod kierownictwem phm Wacława Karwickiego /"Luty"/.

3. Opracowania specjalne

a/ Redakcją "Deklaracji ideowej" zajmowała się cała Rada Kręgu pod kierownictwem Lecha Buszczyńskiego.

b/ Wydanie "Prób harcerskich" poprzedziła praca zespołu redakcyjnego i "dyrekcji Szkoły Wodzów" z udziałem wszystkich specjalistów z Kręgu jako konsultantów. Kończącą redakcję opracowali: phm Zbigniew J. Brydak, phm Bogdan Czarnecki, HR Tadeusz Mrówczyński oraz HO Zdzisław Nagórski jako sekretarz redakcji. Projekt był konsultowany z Radą Kręgu i jej wodzem, a część dotycząca przysposobienia wojskowego z zastępcą wodza phm Wacławem Karwickim.

c/"Osnowa sklepowa" była w całości opracowywana i akceptowana w oparciu o posiadany egzemplarz "Osnowy sklepowej" /wydanej przez Szare Szeregi przez pkm Wacława Karwickiego, który konsultował wprowadzone poprawki oraz uzyskał akcept na "lokalne wydanie" od zwierzchników wojskowych /był już w "Kedywie"/. "Osnowa sklepowa" była zrealizowana przez bazę drużyny techniki kręgu A.M., ale przy dodatkowej pomocy. W realizacji pomagał Tadeusz Wasilewski /"Ciubar"/, a woskowce na maszynie pisała jego siostra Stanisława Wasilewaka - Wdowczyk w jej mieszkaniu przy ul. Mazowieckiej w Warszawie, gdzie też to wydawnictwo opracowywano od strony techniczno-redakcyjnej /Jerzy Niedzielski/.

Redakcję i przygotowanie tego wydawnictwa wykonano przy ul. Mazowieckiej 24 m 16. "Osnowa" była podstawowym materiałem szkoleniowym na kursie "Wiarusa" /jeszcze dzieło KRĘGU A.M. przed reorganizacją drużyny w 1943 r./

4. Drużyna techniki wydawniczej

Rozwinięta z sekcji była jedną z najlepiej pracujących drużyn Kręgu. Prowadził ją i był jej twórcą HO Jerzy Niedzielski. Przyboczny był Wojciech Kreduszyński. Jednym z zastępowych był Wacław Rygański /zastęp kolportażu/. Drużyna miała trzy, a od lutego 1943 cztery zastępy /ten ostatni - przydzielony na przeszkolenie z 99 WDH - przejął działania wydawnicze Kręgu od marca 1943 /"Zew"//.

Drużyna techniki dysponowała całą siecią lokali konspiracyjnych: "skrzynek", magazynem oraz całą bazą techniczną. Mimo dość aktywnej działalności wydawniczej, drukarskiej, kolportażowej - nie miała żadnych wpadek mimo, iż była zlepkiem różnych oddelegowanych do tej akcji zastępów. Była znakomicie prowadzona przez świetnie zapowiadającego się "instruktora in spe" Jerzego Niedzielskiego,

który był bardzo dobrze zorganizowany i bardzo ofiarny. Zginął w końcowej fazie powstania na "Przyczółku czerniakowskim", gdzie powędrował razem z zaprzyjaźnionymi wychowankami 30 i 24 WDH - stanowiących kadrę 3 kompanii batalionu "Parasol".

II. Rejestr wydawnictw konspiracyjnych Kręgu Instruktorskiego A.M.

1. Podział na rodzaje wydawnictw

Konspiracyjne wydawnictwa Kręgu A.M. można podzielić na:

- A - wydawnictwa jednorazowe, wydawane okolicznościowo.
- B - wydawnictwa periodyczne, wydawane dość systematycznie, jako miesięczniki, dwumiesięczniki, kwartalniki.

2. Źródła informacji o niezachowanych wydawnictwach

Głównym, podstawowym źródłem informacji o niezachowanych wydawnictwach są relacje żyjących uczestników.

Dodatkowym źródłem o zachowanych i niezachowanych wydawnictwach jest notatka sporządzona po raz pierwszy w 1946 r., powtórnie w 1947 roku z okazji wydobycia z gruzów archiwum i biblioteki Kręgu A.M. oraz filmów /negatywów/ i krzyży harcerskich - nieomal cudem zachowanych i ocalonych w piwnicy spalonego domu w Warszawie przy ul. Piekarskiej 10 /dawny numer/. Relacja o tym szczególnym wydarzeniu opisana jest w powojennych relacjach o Kręgu A.M. i kronikach hufca "Nadwiśle", którego aktyw dokonał pod nadzorem i przy wskazówkach ówczesnego hufcowego pkm Z. Brydaka tego odkrycia i wygrzebania z gruzów - dokumentów, filmów, krzyży i książek.

Sporządzone potem notatki zawierały rejestr zachowanych i wydobytych materiałów, z których część przekazana została do Muzeum Historycznego m.st. Warszawy, część różnym komisjom histo-

rycznym, część zachowana była w archiwum i bibliotece hufca "Nadwiśle", a część największa w prywatnych zbiorach autora niniejszej relacji.

Niestety te prywatne "archiwalia" zostały w roku 1952 zabrane, zlikwidowane i tylko przypadek spowodował, że zachowały się skrzynki z negatywami filmów i bardzo nieliczne fragmenty tych archiwaliów, wśród których były wyżej wspomniane notatki dotyczące wydobytych i w owym czasie zachowanych jeszcze wydawnictw Kręgu A.M., co pozwoliło odtworzyć aktualnie podstawowe dane tych wydawnictw.

3. Informacja o zachowanych wydawnictwach Kręgu A.M.

Zachowanych wydawnictw jest niewiele - są one rozproszone po różnych zbiorach i znajdują się w różnych rękach.

Rewelacją dla autora tej relacji i ogromną pomocą w tym opracowaniu były odkrycia w Archiwum GK ZHP. Znaleziony został tam w oryginale Nr 1 - "Myśli Harcerskiej" oraz, co jest najbardziej zdumiewające - "r e k o p i s y" redakcyjne /w maszynopisie/ - pierwowzory redakcyjne aż trzech wydawnictw Kręgu A.M., Nr 2/5 - "Myśli Harcerskiej" oraz niekompletne fragmenty Nr 5/II - "Szoły Wodków" i "ZEW-u".

W bieżącym roku dokonałem również odkrycia, że w posiadaniu p. Marii Góralskiej - żony śp. p. Henryka Góralskiego znajduje się oryginał jednego z wydań "ZEWU".

Otrzymałem dodatkowe informacje, że w posiadaniu byłych członków Kręgu - grupy KORYBUTOWICZÓW /99 WDR/ znajduje się w prywatnych rękach dość sporo zachowanych oryginałów "zielonej prasy" Kręgu A.M.

W archiwach Muzeum Historycznego m.st. Warszawy znajduje się kilka egzemplarzy "Myśli Harcerskiej" i "Szoły Wodków" oraz "ZEWU".

6

archiwum

Również BIBLIOTEKA Uniwersytetu Warszawskiego posiada też kilka egzemplarzy zachowanych w oryginale wydawnictw Kręgu A.M. Również w rękach znanego bibliofila i archiwisty harcerskiego dh hm Błażejewskiego znajduje się w oryginale załącznik do Nr 2 "Myśli Harcerskiej" - pierwsza wersja Deklaracji Ideowej Kręgu oraz "KRAĞ" - zawierający statut Kręgu A.M. o czym wspomina dh hm Wacław Błażejewski w swojej Bibliografii harcerskiej.

Poszukiwania są prowadzone nadal, nie są one łatwe i tylko często przypadek pozwala na "niezwykłe" odkrycia jak np. u samego źródła w ARCHIWUM GK ZHP. W załącznikach do relacji podane są dość dokładnie dane o dokonanych w tym zakresie odkryciach o zachowanych wydawnictwach i dokumentach.

A. WYKAZ WYDAWNICTW JEDNORAZOWYCH-OKOLICZNOŚCIOWYCH

1. DEKLARACJA IDEOWA KRĘGU INSTRUKTORSKIEGO im. A. Małkowskiego

- dwa różne wydania - opracowana na przełomie 1940/41, a uchwalona w lutym 1941 r. wydana została I wersja redakcyjna opracowana już w 1940 r. /maszynopisy ca 30 egz./
- pierwsze wydanie - ta sama wersja została wznowiona jako wkładka do Nr 2 "Myśli Harcerskiej" w grudniu 1941 r. /minimalne poprawki redakcyjne/ nakład 200 egz.
- drugie poprawione i zmienione redakcyjne wydanie zostało zrobione przez Radę Kręgu jesienią 1942 r., a wydane na wiosnę 1943 r. Kolportaż wyłącznie ograniczył się do ścisłej grupy instruktorów i drużynowych Kręgu A.M.

Oryginalny tekst pierwszego wydania na seledynowym papierze posiada hm W. Błażejewski.

Oryginalny tekst i wykonane w 1947 roku kopie posiada w archiwum własnym autor relacji i tekst ten podany jest w relacji

7

o Kręgu A.M. Dotyczy to drugiego wydania.

Różnice pomiędzy tymi tekstami są nieznaczne. Drugi tekst posiada kilka zręczniejszych sformułowań o tej samej sprawie i nieomal tej samej treści. Drugie wydanie jest prosto redakcyjnym udoskonaleniem pierwszego wydania.

2. Wydawnictwa organizacyjno-programowe - nie zachowane.

- ROZKAZY KOMENDY HUPCA "DZIECI POWIŚLA" wydawane były na bibułce w ilości 10-20 egz. z rozkazem niszczenia po odczytaniu. Wyszło łącznie 9 rozkazów. Zachował się w archiwum Kręgu A.M. komplet /zniszczony w roku 1952 przy likwidacji archiwum/.
- INSTRUKCJE PROGRAMOWE - Rada Kręgu opracowała kilka instrukcji programowych, które powielono w nakładzie ok. 100 egz. na seledynowym papierze. Instrukcje te były antydatowane. Kilka z nich zachowało się w archiwum Kręgu, /w.1952 r. uległy zniszczeniu/.
- "PRÓBY HARCERSKIE"- opracowane, nieco zmodyfikowane i ułożone inaczej redakcyjnie próby harcerskie według podstaw przedwojennych z 1938/39 - wydane w formie A 6 /rozkładanym/ na seledynowym papierze w nakładzie około 200 egz. Egzemplarze numerowane - antydatowane na rok 1937 /nagłówki/. Zachowały się w prywatnych zbiorach Korybutowiczów pojedyncze egzemplarze. Zachowały się egzemplarze w archiwum Kręgu /zniszczonym w 1952 roku/.

B. WYKAZ WYDAWNICTW PERIODYCZNYCH - OKRESOWYCH

1. "POWIŚLAK" - była to pierwsza nieśmiała i niezbyt udana próba wydawnictwa konspiracyjnego. Pisemko to wydane na powielaczu płaskim w 1940 roku. Ukazały się 4 numery /z czego dwa wewnętrznie skonsfiskowane jako zbyt dekonspiracyjne/. Nakład po 100 egz.

Było to pismo noszące podtytuł Związek szczepów "Powiśla" i wychodziło w najwcześniejszej konspiracji harcerskiej. Nie było wtedy jeszcze Komendy hufca "Dzieci Powiśla" tylko samodzielne poczynania wydawnicze inicjowane w środowisku.

Pismo to powielane było na ul. Gęstej, lub na Ks. Siemca, a jeden z numerów na ul. Lipowej. Technicznie było bardzo słabe, kolportowane w środowiskach kilku drużyn "Powiśla": 6, 24, 30, 41, 77 WDH. Powiałali: Wojciech Kreduszyński, Wacław Rygański, Jerzy Niedzielski i wielu innych.

Nie posiadało stałego, zwartego zespołu redakcyjnego, było robione doraźnie. Sekretarzem redakcji był Maciej Zalewski, który zniknął w pierwszym okresie wojny bez śladu. Zachowała się jego fotografia /w archiwum Kręgu AM/.

2. "KRĄG Kwartalnik programowy" - wyprzedził wszystkie inne wydawnictwa KRĘGU i był ostatnim. Redagował go osobiście pfm Lech Buszczyński /pseudonim "Kormoran"/. Artykuły pisali "obowiązkowo" wszyscy członkowie RADY KRĘGU. Pismo wychodziło bardzo nieregularnie, choć miało być kwartalnikiem. Łącznie wyszło sześć numerów - wszystkie antydatowane na rok 1937-1938, 1939 - ostatni numer, który ukazywał się 1943/4 roku miał powtórzenie antydatowania na rok 1939 /zabrakło dat - wojna przedłużała się/. Pierwszy numer wyszedł na pocz. 1941 roku. Ostatni "6" na przełomie lat 1943/44.

Jeden z numerów w całości poświęcony był projektowi STATUTU KRĘGU i miał 40 stron, format A5 - starannie powielany i numerowany. Nakład dochodził do 100 egz. Objętość średnio 20-40 stron. Przeznaczony wyłącznie dla instruktorów i instruktoerek "in spe" - rozdzielnik był bardzo staranny - pismo było

ściśle wewnętrznym piśmie instruktorskim - dla ścisłego aktywu KREGU.

Zachowały się nieliczne egzemplarze.

3. "MYŚL HARCERSKA. Miesięcznik instruktorski"

Miesięcznik ten był piśmie wiodącym w wydawnictwach Kręgu i kolportowany był do organizacji harcerskich poza Kręgiem - stąd był najbardziej znany.

Miał stały Komitet Redakcyjny - choć redaktorem prowadzącym był pfm Zbigniew J. Brydak /"Krasnoludek"/.

Wychodził w okresie lat: 1940 - 1941 - 1942- 1943 odpowiednik antydatowania 1937 - 1938 - 1939 - 1939. Tabela ta pokazuje układ antydatowania i przedstawienie jej jest ważnym, ponieważ recenzenci "Pasiaki" źle przeliczyli antydatowanie i ulokowali nieprawidłowo wydawnictwa Kręgu AM w czasie, co zostało błędnie przyjęte przez istniejący rejestr wydawnictw prasy konspiracyjnej i co wymaga korekty.

Pierwszy numer "Myśli Harcerskiej" ukazał się w grudniu 1941 /zachował się/. Podane jest na nim antydatowanie 1938, które powtórzyło się w całej serii następnym numerów. Stąd też może pochodzić i błąd w przeliczeniu /pomyłono o 2 lata/.

Format A5 - nakłady rosące od 200-250 do 300 egz.

Objętość pierwszego numeru 12 stron, następne rosą do 16, a nr 1/5 wydany w 1942/43 roku /na przełomie/ - posiadał aż 20 stron.

Ostatni numer - pożegnalny /miał artykuł pożegnalny - 14/ III - wyszedł w kwietniu 1943 i miał aż 24 strony /był nieco luźniej pisany/.

Łącznie wydanych zostało 14 numerów przez okres czterech lat /od grudnia 1941/42 do kwietnia 1943/. Najwięcej numerów ukazało się w 1942 roku /datowanie 1938/ - to jest w szczytowym okresie

rozwoju Kręgu i jego jednostek organizacyjnych na "Powiślu" w Warszawie.

"Myśl Harcerska" była najsystematyczniej i najpilniej wydawanym piśmie harcerskim Kręgu AM stąd też i najwięcej zachowanych w archiwach numerów.

Zespół redakcyjny był też najbardziej stałym zespołem dostarczającym najwięcej zatrudnienia drużynom techniki i kolportażu specjalnie utworzonym przez Radę Kręgu AM. "Myśl Harcerska" miała kolorowany ręcznie - kredką tytuł - odbity matrycą, znak lilijki /zielonym kolorem/ znak Kręgu /niebieskim-żółtym-czerwonym kolorem/. Poszczególne numery były ilustrowane naklejanymi - ręcznie fotografiami - /wykonanymi na b. cienkim papierze fotograficznym/ Nr 1 - fotogram A. Małkowskiego i jego skrócony życiorys, Nr 2 - fotogram Bi-Pi/.

Zespoły redakcyjne "Myśli Harcerskiej"

Zespół redakcyjny "Myśli Harcerskiej" był nieduży. Początkowo na jego czele stał sam wódz Kręgu pfm. Lech Buszczyński - "Kormoran", który pisał dość sporo przez cały okres - aż do pożegnalnego numeru. Obowiązki sekretarza redakcji pełnił początkowo pfm Zbigniew J. Brydak, na przełomie 1941/2 funkcję naczelnego i odpowiedzialnego przed Radą Kręgu redaktora objął, pierwszy sekretarz redakcji Z. Brydak, następnym sekretarzem redakcji został jego przyjaciel i redaktor wkładki pt. "Szkoła Wodzów" pfm Henryk Góralski "Sobek".

Propozycje treści oraz przygotowane numery były akceptowane na środowowych naradach RADY KREGU, a dopiero potem przekazywane do drużyny techniki.

Ważną rolę w przygotowaniu numerów spełniali: jako łącznik do HO Zdzisław Nagórski /"Misiak"/, który odbierał gotowy zredagowany numer i przekazywał "do Maszyny". Były to w różnych okresach różne osoby i lokale - co omawiam w dziale poświęconym drużynie techniki Kręgu. Drużynowym Techniki i specjalistą od powielania był HO, zresztą kandydat na instruktora, Jerzy Niedzielski /"Prus"/, który był redaktorem technicznym wszystkich wydawnictw Kręgu AM. Artykuły do "Myśli Harcerskiej" pisali kolejno prawie wszyscy instruktorzy - członkowie Kręgu oraz instruktorzy "in spe". Pisanie było instruktorskim obowiązkiem. RADA KRĘGU rozliczała instruktorów z tego zadania dość rygorystycznie, mimo iż nie wszyscy mieli ku temu talent i odpowiednie umiejętności. Toteż różny był poziom artykułów materiałów i notatek. Oczywiście najbliższy zespół redakcyjny zawsze adaptował, pomagał w pisaniu lub łątał dziury, choć czasami teczka redakcyjna była pełna materiałów i trzeba było dokonywać wyboru. Uczciwie trzeba przyznać, że bywało różnie i czasem brakowało materiałów przed planowanym zamknięciem numerów. Terminy były z dość dużą dyscypliną przez Radę Kręgu przestrzegane. Były i tzw. przerwy wydawnicze związane z "alarmem zagrożeniowym", kłopotami technicznymi /matryce/ oraz narastaniem innych problemów, szczególnie związanych z reorganizacją środowiska drużyn na "Powiślu" po 1942 roku, i rozłamem "Szare Szeregi" - "Hufce Polskie". Zawieszenie działalności wydawniczej na wiosnę 1943 roku, jak to wynika z artykułu pośmiętnego, jest wynikiem wykonania zalecenia władz "Szarych Szeregów" i podporządkowania się nowym formom organizacyjnym rozbijającym tradycyjne drużyny harcerskie.

4. "Szkoła Wodzów" dwumiesięcznik dla średniej kadry /drużynowych/ wyrósł właściwie z dodatku dla kandydatów na instruktorów do "Myśli Harcerskiej" i początkowo wychodził jako dodatek lub jako

fragment metodyczny "M.H.". Kiedy "Myśl Harcerska" jako miesięcznik okrzepła i zaczęła pęcznieć z 12 stron do 16, a nawet i 20, w jej ramach przestał się mieścić dodatek i w 1942 roku powstała samodzielna redakcja "Szkoły Wodzów", którą prowadził na polecenie RADY KRĘGU pfm. Henryk Góralski /"Sobek-Wywrót"/ - redagujący ten właśnie dział w "Myśli Harcerskiej".

"Szkoła Wodzów" zachowała te same parametry techniczne tj. format A5, objętość 12-20-stron, nakład 250-300 egzemplarzy, te same zasady antydatowania, ten sam seledynowy ieberkowany papier i tę samą co "Myśl Harcerska" bazę techniczną. Obsługiwała ją ta sama drużyna techniki Kręgu, tylko inny zastęp zajmował się kolportażem do harcerskich jednostek Kręgu.

Pismo ukazywało się głównie w 1942 roku oraz do wiosny 1943. Przeszło wychodzić z tych samych przyczyn do "Myśli Harcerska" - to jest reorganizacji jednostek Kręgu AM.

Wyszło dokładnie osiem numerów "Szkoły Wodzów". Redagował ją od początku do końca pfm Henryk Góralski. Sekretarze redakcji zmieniali się. Przez pewien okres czasu /szczególnie w początkowej fazie/ motorem napędowym tego pisma byli: Zdzisław Nagórski /"Misiak"/ i pfm Zbigniew Kamiński /"Złoty Smok"/, który okresowo nawet przejął pałeczkę redaktorską od Henryka Góralskiego ze względu na jego zagrożenie. Ostatnie numery redagował jednak ponownie Henryk Góralski i pomagali mu jego chłopcy z 99.

Poziom i treść artykułów "Szkoły Wodzów" był dostosowany do poziomu zastępowych, przybocznych w drużynach i kandydatów na samodzielnych drużynowych.

"Szkoła Wodzów" nosiła podtytuł "Miesięcznik młodych wodzów Kręgu Instruktorskiego im. A. Małkowskiego". Praktycznie nigdy nie była miesięcznikiem, a udawało się wydawać ją w 1942 roku w okresach dwumiesięcznych, co zostało wyjaśnione w jednym z numerów.

W nr 1/5 /rok II/ posiadającym 20 stron są artykuły meto-
dyczne i wierszowany średniej klasy rymem "epos" "Ka - warcie"
/pisał go J.P. Jerzy Prus - Miedzielski/. Poza tym artykuły:
Zbyszka Kamińskiego /Złotego Smoka/, Henryka Góralskiego /"Sobka
Wywrota"/, Gawędy "Kormorana" - Lecha Buszczyńskiego; artykuły
Bogdana Czarneckiego /"Morsa"/ lub /"Błatego"/, Zdzisława Nagórskiego
/"Misiek"/, Zbigniewa Brydaka /"Magik"/ i wielu innych.

5. "ZEW, Kwartalnik Szczepu Korybutowiczów" /99 WDH/ KRAĞ-ZEW
był kontynuacją wydawnictwa "KRAĞ". Ponieważ kwalifikowana więk-
szość drużyn została w 1943 roku przeorganizowana i wcielona
w całości w nowy system "poziomu wieku" /"CS", "BS" i "Zawisza"/
do organizacji "Szarych Szeregów" w konie Kręgu pozostały praktycz-
nie 3 drużyny, z nasilniejszym Szczepem /99 WDH/ Korybutowiczów
- i to stały się częścią Hufca Powiśle HUPCÓW POLSKICH /HP/.
"Zielona prasa" wydawnictwa Kręgu przestała wychodzić, bo już nie
mieściła się w konwencji "Szarych Szeregów". Wtedy wódz Kręgu,
mając w swoim zasięgu KORYBUTOWICZÓW i w oparciu o posiadaną i dys-
ponowaną bazę techniczną, zaczął wydawać kwartalnik "ZEW". "ZEW",
podobnie jak całość wydawnictw Kręgu, był antydatowany, składany,
broszurowany w formacie A5. Był dość pokaźny 30-40 stron.
Po raz pierwszy wyszedł w 1942 roku. Wyszło łącznie 4 numery.
Redagował je osobiście pkm Lech Buszczyński /"Kormoran"/ przy
pomocy Henryka Góralskiego, który stał się sekretarzem redakcji
"ZEW" po zawieszeniu "Szkoly Wodzów" - ale kontynuował ten sam
sposób pisania /tę samą formę i te same metodyczno-psychologiczne
tematy/.
Przy redagowaniu i montowaniu "ZEW-u" pomagali też Lechowi,
pkm Jerzy Petrykowski "Smuga" i HR Tadeusz Bogucki, oraz
wielu innych z Kręgu Korybutowiczów.

Baza techniczna była ta sama. Drużyna techniczna Kręgu pomagała
w wydaniu pierwszego numeru "ZEW-u", potem czynności te przejęli
wychowankowie Korybutowiczów.
"ZEW" powielany był na podobnym żeberkowym papierze /tylko białym/
granatową farbą. Jeden numer wyszedł na papierze seledynowym.
"ZEW" był kolportowany głównie w KRĘGU KORYBUTOWICZÓW, ale
również w środowisku instruktorskim Hufców Polakich, niewielkie
ilości egzemplarzy dostały się do "Szarych Szeregów". Stąd poszło
domniemanie o kontynuacji działalności wydawniczej KRĘGU AM w la-
tach 1943-1944 po zdecydowanym przejściu środowiska drużyn
"Powiśla" do "Szarych Szeregów" i likwidacji Hufca "Dzieci Powiśla".
Egzemplarze wydawnictwa "ZEW" zachowały się i znajdują się
w prywatnym posiadaniu byłych Korybutowiczów.

III. Szkicowy przegląd redaktorów i autorów materiałów "Zielonej Prasy" Kręgu A.M.

Rada Kręgu A.M organizując zespół wydawniczy podjęła uchwałę,
że obowiązkiem każdego instruktora będącego członkiem Kręgu,
kandydata na członka Kręgu - przyszłego instruktora /"in spe"/
obowiązuje czynna praca redaktorska i autorska.

Było to bardzo ściśle przestrzegane i rozliczane. Dlatego
lista czynnych współredaktorów i współautorów może pokrywać się
z listą członków, uczestników oraz kandydatów.

Oczywiście byli wśród nich bardziej aktywni i mniej aktywni,
piszący samodzielnie i korzystający z pomocy. Jednak obowiązek
ten - czasami przy pomocy redaktorów wiedzących w poszczególnych
pisemkach - spełniali w zasadzie wszyscy.

Stąd też różny poziom artykułów i różna ich treść.
Były opracowania lepsze i zupełnie mizerne. Zasada rozliczania

z obowiązku pisania zmuszała redaktorów odpowiedzialnych do zamieszczania niekiedy dość słabych pozycji.

Gdyby udało się zebrać cały komplet wydawnictw Kręgu - a nie jest to niestety możliwe, gdyż zachowały się tylko niektóre pozycje - stworzyłoby to pokazną książkę o objętości kilkuset stron duku.

Niektóre tematy i formy wyrażania myśli autorów mogły wydawać się archaiczne, niekiedy patetyczne. Tak jednak wtedy myślano, tak formułowano myśli i takim /dziś już archaicznym/ językiem pisano.

Ale mimo tego wiele tematów i artykułów zachowało swą aktualność. Niekiedy warto by je było powtórzyć, zamiast na nowo odkrywać "Amerykę pedagogicznych doświadczeń".

W każdym przypadku mogą się stać źródłem inspiracji dla aktualnie piszących metodyków harcerskich, na nowo zbyt często odkrywających stare prawdy, lub też być dowodem, jak pewne doświadczenia metodyczne nie starzeją się, choć zmieniły się warunki i społeczne uwarunkowania metodyki harcerskiej.

Obok stale piszących i redagujących członków Kręgu w wydawnictwach Kręgu można znaleźć artykuły i polemiki pisane przez zaproszonych do tego sympatyków Kręgu AM, których była spora grupka. Trudno po tylu latach odtworzyć wszystkich, ale wymienię z pamięci kilka osób i wydarzeń.

Na prośbę Rady Kręgu odpowiedział życzliwie ówczesny Naczelnik Hufców Polskich hm Witold Sawicki, który pod pseudonimem "Wit" napisał artykuł o tematyce historycznej, jak powstał Związek Harcerstwa Polskiego z połączenia różnych organizacji harcerskich, jakie były wówczas aspekty społeczne, prawne /organizacje różnych dzielnic okupacyjnych/, ale jak mimo różnic

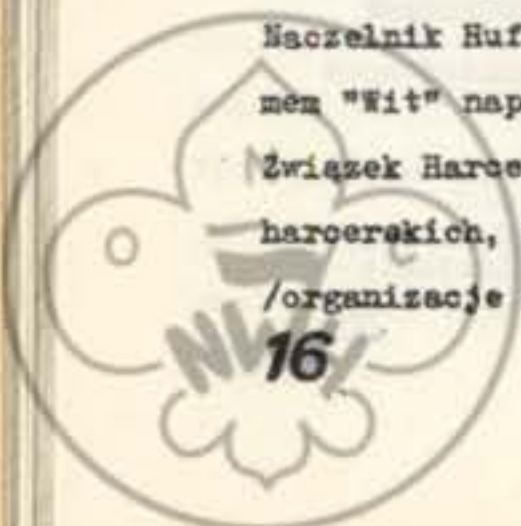
znaleziono drogę do Jedności Harcerstwa. Artykuł drukowany był w ostatnim szóstym numerze kwartalnika "KRAĞ" w 1943 roku.

Natomiast Naczelnik Szarych Szeregów "ORSZA" - Stanisław Broniowski proszony o wypowiedź w sprawie: jak widzi szanse "JEDNOŚCI" Konspiracyjnych organizacji harcerskich - nie odpowiedział.

Z ogromnym wyczuciem problemu "jedności" pisane były przez pfm Tadeusza Podczaskiego /sympatyka Kręgu i drużynowego 3 WDH/ - /nawet nieco krytyczne pod adresem "zielonej prasy"/ artykuły z cyklu: "Krasnoludek, Bój się Boga, nie bądź mąż opatrnościowy" sugerujące bardziej dyplomatyczną taktykę w zabiegach o uzyskanie Jedności i dotyczące spotkań obu Naczelników, które ciągle nie dochodziły do skutku. Pisane były tak swobodnie i z podtekstami oraz pół-zartobliwie w nastroju przedwojennym. Były zrozumiałe tylko dla znawców sprawy - nie rozkonspirowując faktu, że pisane były w 1942/43 roku. O ile pamiętam, zamieszczone były w którymś przełomowym numerze "Myśli Harcerskiej" /7 lub 8/, na przełomie lat 1942/1943.

"Kormoran" dostarczył również artykuł znakomitego mówcy i kanzodzieji ks "Tomasza" /Rostworowskiego/, który wydrukowany był w jednym z ostatnich numerów Kręgu lub "ZEWu".

Drukowane też były słynne "moralitety" ks. hm Wicentego Malinowskiego wygłaszane przed wojną w Kręgu Św. Jerzego. Ks. hm W. Malinowski - przebywający wówczas w obozie koncentracyjnym "Dachau" i "Sachsenhausen" - "rozgrzeszył" po wojnie redaktorów "Zielonej prasy" i z przyjemnością przyjął do swych zbiorów zachowane egzemplarze z jego "moralitetami" - stanowiącymi rodzaj

znakomitych krótkich harcerskich gawęd.

Niestety działalność wydawnicza Kręgu AM nie była w pewnym okresie życzliwie przyjmowana przez kierownictwo "Szarych Szeregów", które uważało, że "zielona prasa" dekonspiruje ZHP i które otrzymując z pewnym opóźnieniem te wydawnictwa nieprzewidłowo zlokalizowały ją w jej historycznym cyklu wydawniczym /na lata późniejsze/. Należy cofnąć ten cykl o dwa lata, gdyż antydatowanie rozpoczęło się już w 1940 roku /wide 1937/ rok 1941 i 1942 /był antydatowany 1938 /dwa roczniki/, a rok 1943 - jako 1939/.

Grupa instruktorów, która na przełomie 1942/1943 weszła do GS-ów tworząc jednostkę WL 100-400, a potem WL 500-900 i wreszcie powiślańskie roje i proporce "ZAWISZAKÓW" między innymi GZ /"Giermkowie Zawiszy"/ w zdyscyplinowany sposób zaniechała w 1943 roku wydawania "zielonej prasy" oddając swą bazę poligraficzną do dyspozycji. Baza była wykorzystana na powielaną reprodukcję instrukcji tzw. "osnowy sklepowej".

Jedynie Korybutowicze /99/ wydali jeszcze dwa numery kwartalnika "ZEW", śledni zasilili wojskowe kompanie harcerskie batalionu "Kilińskiego" i nie weszli do wojskowych grup "Szarych Szeregów".

Piszących było znacznie więcej - warunki konspiracyjne utrudniały kontakty z szerszym gronem - czasami materiały - do publikacji dostarczane były długim łańcuchem konspiracyjnym i odszyfrowanie autorów może być bardzo trudne.

IV. Charakterystyka wydawnictw "Zielonej Prasy" Kręgu AM

Charakterystyczny i ciekawy jest specyficzny rys wydawnictw "zielonej prasy". Udało się zespołom redakcyjnym i wydawniczym zachować styl, charakter i nieomal "autentyczność" przed-

wojennych wydawnictw harcerskich i to nie tylko w antydatowaniu, ale i w formie, treści a nawet specyficznym słownictwie.

Cała problematyka prezentowana przez "zieloną prasę" jest typowo tradycyjna - przedwojenna. Wszystko: treść, słownictwo, metodyka zachowuje "archaiczny" charakter z okresu przed 1939 roku. Przeglądając zachowane numery "zielonej prasy" nie czuje się, że wydawnictwa te były robione w okresie okupacji w latach 1940-1943.

Był to jeden z głównych zarzutów ze strony Kierownictwa "Szarych Szeregów", że w "zielonej prasie" nie było problematyki wojny, że dla redaktorów "stanał czas", że nie było nic z klimatu okupacji, wojny, czy konspiracji.

W tym świetle drugi zarzut recenzentów "zielonej prasy" o możliwości dekonspiracji staje się bezprzedmiotowy. Czytając archiwalne zachowane egzemplarze widać, że nawet polemika w sprawach "Jedności Harcerstwa" jest głęboko zakonspirowana.

Wydawcom "zielonej prasy" nie było nic w okresie okupacji wiadomo, że prasa ta dostała się w ręce wroga, lub była rozszyfrowana przez Gestapo. Natomiast wiadomym jest, że w czasie rewizji u Leszka Korpolewskiego /z 30 WDE/ napotkana przez rewidujących /nie była ukryta/ została jako "wydawnictwo przedwojenne" zlece- ważona i druh Leszek Korpolewski uniknął aresztowania. Został zatrzymany i przewieziony na Skaryszewską do tzw. Arbeitsamtu, a następnie wysłany do Niemiec na roboty, skąd zresztą po pewnym czasie został wyreklamowany.

Już w okresie konspiracji były wśród kadry instruktorskiej dyskusje na ten temat. Stawiano pytanie, czy celowym było narażenie środowiska harcerskiego na konspiracyjną produkcję i kolportaż pozornie niekonspiracyjnej prasy. Jednak w przekonaniu wielu z ówczesnie działających instruktorów /redaktorów, wydawców i

kolporterów/ było to potrzebne i celowe. Było to potrzebne dla podtrzymywania harcerskiego ducha i klimatu, że jeszcze istnieje Harcerstwo, że pełni swoje funkcje i zadania wychowawcze i skąd konserwatywne w formie jest bardzo postępowe w treści. Świadczyły o tym Deklaracje Ideowe i próby harcerskie realizowane w Kręgu. W tym sensie Krąg stanowił specyficzną, samodzielną kontynuację przedwojennej działalności ZHP.

W przekonaniu autorów i wydawców Rady Kręgu ta głęboka konspiracja w zamierzeniu została spełniona, a społeczno-wychowawczy cel został osiągnięty. Była to kontynuacja pracy harcerskiej jako procesu wychowania harcerskiego, a więc i zarazem patriotycznego, przy zachowaniu spójności organizacji i zmniejszeniu do minimum koniecznego ryzyka demoralizacji, jakie niesie z sobą konspiracja i walka.

Co ciekawsze, środowisko tych samych instruktorów i wychowawców podjęło udział w starszeregowym programie wychowania przez walkę, kiedy problem ten dojrzał i działania te stały się nieuniknione.

Świadczą o tym liczne dowody udziału zarówno kadry wychowawców, jak i wychowanków, w samej walce zarówno przed powstaniem, jak i w czasie powstania warszawskiego.

V. Styl działania i pracy Rady Kręgu Instruktorskiego im. A. Małkowskiego

Zagadnienie to stanowi ciekawy fenomen społecznego harcerskiego działania.

Opowiadano i była przestrzegana zasada, że Krąg A.M. nie jest jakąś samodzielną trzecią organizacją konspiracji harcerskiej, a integralną częścią ZHP, kontynuacją jego działalności w warunkach

konspiracyjnych i stanowi związek szczepów konspiracyjnych związanych wyłącznie więzami ideowo-programowymi. Rada Kręgu postanawiała również i znajduje to odbicie w Deklaracji Ideowo-Programowej, że nie usurpuje sobie atrybutów żadnej władzy harcerskiej i nie uważa za potrzebne administrowanie drużynami, czy szczepami wchodzącymi w zasięg oddziaływania programowego Kręgu A.M., ograniczając się do pomocy programowej, metodycznej i wymiany doświadczeń poprzez prezentowanych w Radzie Instruktorów /głównie Komendantów Szczepów i Drużyn/.

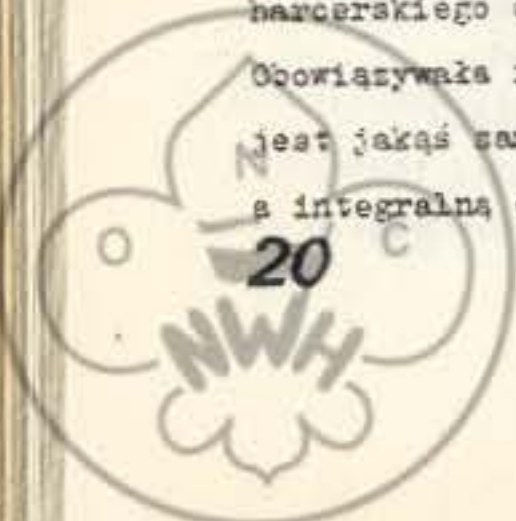
Krąg w tym względzie stanowił fenomen więzi społecznej i konspiracyjnej. Dzięki temu fenomenowi i faktowi, że działanie jego było oparte na tej więzi i wspólnej akceptacji formy pracy Krąg przetrwał aż do czełwca 1944 roku nawet takie burze i wstrząsy jak rozłam wewnętrzny i włączenie się części szczepów i drużyn do "Hufców Polskich" i więźności do "Szarych Szeregów". Mimo związania się poszczególnych przywódców z różnymi grupami wojskowymi, więź personalna przetrwała najtrudniejsze okresy. Ze względu na ogromne straty osobowe /w Powstaniu Warszawskim zginęli najbardziej aktywni twórcy i działacze Kręgu/ po wojnie nie były podejmowane próby jego reaktywowania. Los rozproszył tych co przeżyli.

VI. Rejestr ważniejszych osób związanych z działalnością wydawniczą "Zielonej Prasy Harcerskiej" Kręgu A.M.

Rejestr ten nie jest kompletny - zawiera wyłącznie wykaz osób, które współdziałały organizacyjnie i miały znaczny wkład osobisty w wydawanie "Zielonej Prasy" Kręgu A.M.

Brydak Zbigniew ps. "Magik", "Krasnoludek" phm - 30. WDH

Z 2-ca Wódza Kręgu - odpowiedzialny za wydawnictwa Kręgu oraz organizację współdziałania drużyn "Powiśla" /Związek Szczepów

Redaktor odpowiedzialny "Myśli Harcerskiej" - kierujący całym "koncernem" wydawniczym "Zielonej Prasy".

Buszczyński Lech ps. "Kormoran" phm. Kom. Szczepu 99 Korybutowiczów. Wódz Kręgu AM - inspirator akcji wydawniczej dostarczający środków materialnych i bazy technicznej dla wydawnictw AM. Pierwszy redaktor "Myśli Harcerskiej" - "Kręgu" i "ZEWu".

Bogucki Tadeusz - ps. drużynowy jednej z 99-tych - współredaktor "ZEWu".

Czarnecki Bogdan ps. "Mors" phm /wychowanek 99 WIH/ - członek Związku Szczepów, potem wizytator Kom. Hufca "Dzieci Powiśla" - współpracujący ze "Szkołą Wodzów" i przy redakcji "wojennych prób Kręgu". Potem przeszedł do GSów. /1943/.

Frelich Lech i Frelich Irena - ze Szczepu Sikorszczaków współdziałający w organizacji wydawnictw /maszynopisanie/ oraz w organizacji kolportażu.

Góralski Henryk ps. "Sobek Wywrot" - phm - drużynowy 99 WDH /II-ga/ członek Rady Kręgu, Sekretarz redakcji "Myśli Harcerskiej" - nac. redaktor "Szkoły Wodzów" - współredaktor KRĘGU i ZEWU., bardzo dużo piszący - tematyka psychologiczno-wychowawcza.

Kamiński Andrzej ps. "Kercz" - wychowanek 25 WDH - Współorganizator "Związku Szczepów" i wizytator Hufca "Dzieci Powiśla". Wykładowca kursu Wiarusa, Współredaktor i operatywny organizator zabezpieczenia "ruchu wydawnictw" i kolportażu.

Kamiński Zbigniew ps. "Złoty Smok" phm - Kier. Ogniska RGO 25 Członek Rady Kręgu - Współorganizator "Związku Szczepów" - oraz Komendy Hufca "Dzieci Powiśla" - sekretarz redakcji pisma Związku Szczepów "Powiślak" oraz okresowo sekretarz redakcji "Szkoły Wodzów", Niestety aresztowanie jego w 1942 spowodowało "wielki alarm". Zginął w obozie konc,

Karwicki Wacław ps. "Lutyk" - "Luty" - phm drużynowy 6 WDH I-szy 2-ca Wódza. Stały Członek Rady Kręgu d/s wojskowych. Komendant Szkoły "Wiarusa". Redaktor i inicjator wydania powiślańskiej mutacji "osnowy sklepowej". Potem d-ca 3 komp. PEGAZ-AGAT - stanowiącej zarzewie 3 komp. "bat.Parasol".

Jeden z najaktywniejszych reorganizatorów środowiska Powiśle przy włączeniu się do "Szarych Szeregów" /grupa ponad 40 absolwentów kursu "Wiarusa" - stanowiła kadry jego 3 komp. Agatu/.

Kreduszyński Wojciech ps. "Kredka" - zastępcy 30 WDH Rysownik, wydawnictw "Zielonej Prasy" przyboczny drużyny techniki wydawniczej. Osobiście powielał wydawnictwa oraz organizował ich montaż /falcowanie - zszywanie, naklejanie/.

Krówczynski Tadeusz, HR ps. "Mrówka" - drużynowy 30 WDH - /BS-y/ Drużynowy, organizator rozwoju 30-cki konspiracyjnej.

Współautor wydawnictw "Zielonej Prasy". Organizator "nitki" kolportażu na "Powiślu". Członek Komendy Hufca "Dzieci Powiśla" Współorganizator reorganizacji kadry do 3 kom. Pegaz/Agat.

Miedzielski Jerzy HO ps. "Prus" - wychowanek 24 WDH Jeden z najważniejszych w wydawnictwie "Zielonej Prasy" - szef "Techniki wydawniczej" specjalista od powielania - drużynowy drużyny techniki. Również pisał. Absolwent kursu "Wiarusa" - zginął w czasie Powstania w ramach 3 komp. bat. "Parasol".

Nowakowski Witold HO ps. "Józik" - jeden z drużynowych 30 WDH Organizator i wykonawca "techniki" powielania i kolportażu, Drużynowy 30-cki organizujący sieć kolportażu na "Powiślu". Uczestnik "Szkoły Wodzów" - Kursu "Wiarusa" - potem d-ca drużyny BSów "WL 400" - przeszedł do 3 komp. Agatu-Pegazu i brał udział w Powstaniu w 3 komp. bat "Parasol".

Nagórski Zdzisław HO ps. "Misiek" - wychowanek 58 WDH

Łącznik i przyboczny Dha "Krasnoludka" w ramach Związku Szczepów. Łącznik i przyboczny w Komendzie Hufca "Dzieci Powiśla". Jeden z sekretarzy redakcji "Szkoły Wodzów" - oraz sekretarz zespołu redakcji prób /adaptacja Kręgu A.K. / - był również łącznikiem w przerysowaniu materiałów redakcyjnych do drużyny techniki. Bardzo ofiarny i ruchliwy. Zginął jako członek 3 komp. Agatu - Pegazu /wymieniony w rejestrze "Parasola"y.

Ryzalski Wacław HO ps. "Ryza" - wychowanek 30 WDE

Zastępowy drużyny kolportażu /30-tacy/ i techniki. Bardzo ofiarny pomocnik "Prusa" Niedzielskiego. Nauczył się powielać na powielaczu rotacyjnym.

Telecka Helena - udzielała pomocy w wydawnictwach - pisząc na maszynie i udostępniając powielacz "Kursów Rolniczych" przy Pankiewicza /spoza organizacji ciotka "Krasnoludka"/.

Petrzykowski Jerzy ps. "Smuga" phm - drużynowy 99 WDH /I/ - Członek Rady Kręgu - współorganizator wydawnictw KRĄG i ZEW. Zginął jako "Kilińszczak" w zdobywaniu PAST-y.

Wasilewski Tadeusz - HO - wychowanek 30 WDH jeden z drużynowych BSów i potem w 3 komp. Pegaz-Agat.

Współdziałał w organizacji wydawnictw. Zorganizował punkt techniki i jego siostra Stanisława Wasilewska-Wdowczyk przepisała na maszynie - kompletnie mutację "oceny sklepowej".

Zejdler Andrzej ps. "Babinicz" - twórca szczepu 41 WDH

Członek Rady Kręgu i członek Kolegium Redakcyjnego "Zielonej Prasy" - współorganizator Związku Szczepów "Powiśla" - potem d-ca plut. w 3 komp. Agat-Pegaz. /Parasol/.

H
I
H

HARCERSKI INFORMATOR HISTORYCZNY, Biuletyn Komisji Historycznych ZHP. Do użytku wewnętrznego. Redaktor: Marian Miszczuk. Redaktor techniczny: Barbara Józwiak. Wydaje: Zespół Historyczny GK ZHP. Nakład 700 egz. Pow. GK ZHP. Zam. Nr 592. Nr zamknięto 1.06.86 r. Oddano do druku 5.06.86 r. Adres red. 00-491 Warszawa, ul. Konopnickiej 6.